

ROBERT SUSKI

MENNICTWO A CESARSKA PROPAGANDA W III WIEKU NA PRZYKŁADZIE EMISJI UZURPATORA IULIANUSA (283?)

O uzurpatorze Iulianusie, który próbował zdobyć władzę w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych III wieku, nie wiemy zbyt dużo¹. Głównymi źródłami naszej wiedzy o nim są: *De Caesaribus* Aureliusza Wiktora², *Epitome de Caesaribus*³, *Laterculus Polemii* Silwusa⁴ i *Historia Nova* Zosimosa⁵. Niestety, ich opisy są lakoniczne (najobszerniejszy to raptem trzy zdania), a do tego zawierają wiele sprzeczności. Niekiedy odróżnia się Iulianusa znanego z brewiarów od Sabinusa Iulianusa wspomnianego przez

---

¹ Nie można jednoznacznie odpowiedzieć, skąd nasze źródła zaczerpnęły informacje o Iulianusie. Autor *Epitome de Caesaribus* korzystał z *De Caesaribus* Aureliusza Wiktora. Głównym źródłem dla Aureliusza Wiktora było *Kaisergeschichte*. Inne prace, które czerpały wiedzę z tego dzieła (Eutropiusz, Festus, Hieronim), nie wspominają o Iulianusie. Być może w *Kaisergeschichte* nie było wzmianki o tym uzurpatorze. Innym potencjalnym źródłem wiedzy o Iulianusie dla *Epitome de Caesaribus* mogło być *Annales* Nikomachusa Flavianusa (M. Festy, *Pseudo-Aurélius Victor: Abrégé des Césars*, Paris 1999, s. 170). Hipoteza ta jest mało prawdopodobna. Nie ma wcale pewności, czy *Annales* Nikomachusa Flavianusa (o tym dziele nie wiemy nic, jest ono wzmiankowane jedynie w dwóch inskrypcjach) mogło być źródłem dla *Epitome de Caesaribus* (P. Janiszewski, *Historiografia późnego antyku [w:] Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo późnego antyku*, red. E. Wipszycka, Warszawa 1999, s. 71). Najprawdopodobniej informacja o Iulianusie w *Epitome de Caesaribus* pochodzi z greckiego źródła (A.R. Birley, *Fiction in the Epitome [w:] Historiae Augustae Colloquium Barcinonense IV 1993*, red. G. Bonamente, F. Paschoud, Bari 1996, s. 81). Dla Zosimosa głównym źródłem był Eunapios z Sardes. Dzieło tego ostatniego autora nie zachowało się poza kilkoma fragmentami, nie sposób więc odpowiedzieć, czy pisał on o Iulianusie. Oprócz Iulianusa i Sabinusa Iulianusa znanego z *Epitome de Caesaribus*, Aureliusza Wiktora i Zosimosa pojawia się jeszcze tajemnicza postać uzurpatora Iulianusa (*Epitome de Caesaribus* 39, 3), który zagarnął władzę w Afryce za rządów Dioklecjana podczas wojny z Persją. Tamten Iulianus stał na czele berberyjskiej konfederacji Quinquegentiani i walczył z nim Maksymian Herkulijski w marcu 297 r. w Mauretanii.

² Aureliusz Wiktor, *Caes.*, 39, 1 „Ibi Iulianus pulsa eius acie obruncat. Namque is cum Venetos correctura ageret, Cari morte cognita imperium avens eripere adventanti hosti obviam processerat”.

³ *Epitome de Caesaribus* 38, 5–6 „Cum dolo occultaretur ipsius mors, quousque Aper invadere posset imperium, foetore cadaveris scelum est proditum. Hinc Sabinus Iulianus invadens imperium a Carino in Campis Veronensibus occiditur”.

⁴ Polemius Silvus 522, 57.

⁵ Zosimos, *Historia Nova* I 73, 3 „Ετι δὲ ὄντος αὐτοῦ κατὰ τὴν ὁδόν, συμβαλὼν ὁ Καρῖνος τοῖς Σαβίνου Ιουλιανοῦ στρατιώταις καὶ τρέψας ἐν τῇ μάχῃ τοὺτους, τῶν σὺν αὐτῷ τιῶν ἐπελθόντων αἰφνίδιον ἀναρεῖται, τῶν χιλιάρχων ἑνός, οὗ τῆ ν γυναῖκα διαφθεῖρας ἔτυχεν, ἀνελόντος αὐτόν”.

Zosimosa⁶. Nie uważam tego poglądu za słuszny. Nieścisłości w źródłach dotyczące stanowisk zajmowanych przez uzurpatorów przed ich próbą sięgnięcia po władzę są powszechne. Na przykład według źródeł Saturninus był namiestnikiem Syrii⁷ lub dowódcą tamtejszych wojsk *magister exercitus* (cokolwiek to znaczy)⁸. Ponadto uzurpator mógł przejąć kontrolę zarówno nad Panonią, jak i północną Italią. Zapewne Sabinus Iulianus jest tożsamy z Iulianusem wzmiankowanym przez *Liber de Caesaribus* Aureliusza Wiktora i *Epitome de Caesaribus*⁹.

Więcej problemu sprawia ustalenie, kiedy Iulianus podjął próbę zdobycia władzy. Według Aureliusza Wiktora przywdział on purpurę po śmierci Karusa, po czym szybko został pokonany przez Karinusa¹⁰. Na tej podstawie można datować uzurpację na jesień 283 roku¹¹. Inaczej przedstawia wydarzenia *Historia Nova* Zosimosa. Rewolta była poprzedzona śmiercią Numeriana. A ponieważ aklamacja cesarska Dioklecjana nastąpiła 20 listopada 284 roku¹², Iulianus powinien ogłosić się cesarzem nie wcześniej niż w grudniu 284 roku¹³. Ponadto Zosimos opowiada historię o zamordowaniu Karinusa przez trybuna z zemsty za uwiedzenie żony podczas ścigania wojsk pokonanego Iulianusa¹⁴. Gdyby przyznać rację Zosimosowi, to stłumienie buntu uzurpatora odbyło się

⁶ PLRE, T. 1, Iulianus 38, 474, 480; P. Dufraigne, *Aurelius Victor: Livre des Césars*, Paris 1975, s. 182; R.J. Edgeworth, *More Fiction in the Epitome*, „Historia” 41 (1992), s. 507–508; D. Kienast, *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 1996, s. 263; M. Festy, *Pseudo-Aurélius Victor: Abrégé...*, s. 174. Niektórzy badacze nie zajmują stanowiska w dyskusji co do liczby Iulianusów. Tak: A.K. Bowman, *Diocletian and the First Tetrarchy* [w:] *The Cambridge Ancient History* T. 12, red. A.K. Bowman, P. Garnsey, Av. Cameron, Cambridge 2005, s. 69.

⁷ Zosimos, *Historia Nova* I 66, 1; Zonaras, *Epitome* XII 29.

⁸ Hieronim, *Chron.* 224; Synkellos, *Chron.* 471.

⁹ T.D. Barnes, *New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge Mass–London 1982, s. 143; S. Williams, *Diocletian and the Roman Recovery*, London 1985, s. 38; M. Peachin, *Roman Imperial Titulature and Chronology A.D. 235–284*, Amsterdam 1990, s. 50; A.R. Birley, *Fiction in the Epitome...*, s. 78; P. Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, London and New York 2001, s. 331; J.F. Drinkwater, *Maximus to Diocletian and the Crisis* [w:] *The Cambridge Ancient History* T. 12, red. A.K. Bowman, P. Garnsey, Av. Cameron, Cambridge 2005, s. 58.

¹⁰ Aureliusz Wiktor, *Caes.* 39,10.

¹¹ Data tajemniczej śmierci Karusa nie jest dokładnie znana. Z okresu rządów Karusa i jego synów znamy bardzo mało dokumentów zachowanych na papirusach z datami, co uniemożliwia nam dokładne jej poznanie. Z tych powodów część badaczy datuje ostrożnie śmierć Karusa na lato (lipiec–sierpień) 283 roku (H.W. Bird, *Diocletian and the Death of Carus, Numerian and Carinus*, „Latomus” 35 (1976), s. 125; D.S. Potter, *The Roman Empire at Bay AD 180–395*, London–N. York 2004, s. 279; J.F. Drinkwater, op. cit., s. 57) lub wrzesień 283 roku (D.S. Rathbone, *The dates of the recognition in Egypt of the emperors from Caracalla to Diocletianus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 62 (1986), s. 127).

¹² P. Beatty *Panopolis* 2.162–4; 170; 187–8; 199; 260–1. Długo data uzurpacji Dioklecjana była przedmiotem dyskusji (datowanej na listopad lub wrzesień 284 roku). Patrz: T.D. Barnes, *New Empire...*, s. 49; D.W. Rathbone, op. cit., s. 129; J.D. Thomas, *Diocletian's Birthday and Date of Accession: P.Mich. Inv. 5298a Reconsidered*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 128 (1999), s. 161–164.

¹³ S. Williams, op. cit., s. 38; M. Christol, *L'Empire romain du IIIe siècle: Histoire politique 192–325 après J.-C.* Paris 1997, s. 190; P. Southern, op. cit., s. 134–135; G. Kreucher, *Probus and Carus* [w:] *Krise und Transformation der Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235–284)*, red. K.P. John, *Die Zeit der Soldates-Kaiser*, Berlin 2008, s. 422; M.P. Speidel, *Der römische Staat: Das Heer* [w:] *Krise und Transformation der Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235–284)*, red. K.P. John, *Die Zeit der Soldates-Kaiser*, Berlin 2008, s. 666.

¹⁴ Zosimos, *Historia Nova*, I 73, 3.

wczesnym latem 285 roku¹⁵. Wiarygodność jego passusu o Iulianusie jest jednak pod tym względem wątpliwa. Według większości źródeł korzystających z *Kaisergeschichte* śmierć Karinusa nastąpiła podczas wojny z Dioklecjanem¹⁶. Eutropiusz wspomina o zdradzie armii Karinusa, a Aureliusz Wiktor przytacza opowieść o zamordowaniu cesarza przez zazdrosnych oficerów mszczących się na władcy za uwiedzenie ich żon. Opowieść zawarta w *De Caesaribus* różni się od podanej przez Zosimosa osobą uzurpatora, z którym walczył Karinus (Iulianus zamiast Dioklecjana). Nasze źródła sugerują dużą intensywność walk pomiędzy Dioklecjanem a Karinusem, które obfitowały w wiele bitew, a do ostatecznego starcia doszło nad rzeką Margus. Passus z *Historia Nova* Zosimosa dotyczący okoliczności pokonania Iulianusa jest niewiarygodny. Zapewne prezentuje on propagandę przychylną Dioklecjanowi, która z jednej strony znieślawiała Karinusa, a z drugiej uwalniała twórcę tetrarchii od odpowiedzialności za śmierć legalnego władcy. Dlatego nie łączyłbym pokonania Iulianusa z wojną domową pomiędzy Dioklecjanem i Karinusem. Bardziej prawdopodobny jest bunt Iulianusa na wieść o śmierci Karusa, a nie Numeriana. Cesarz był osobą bardzo młodą i pozbawioną autorytetu, pokonanie go stanowiło przedsięwzięcie mniej ryzykowne niż wystąpienie przeciw doświadczonemu i charyzmatycznemu oficerowi, jakim był Dioklecjan. Z tego powodu preferuję datację uzurpacji Iulianusa zawartą u brewiarzystów, a nie u Zosimosa. Do uzurpacji Iulianusa najpewniej doszło na jesieni 283 roku, a nie pod koniec roku 284¹⁷. Jeśli się pamięta, jak nieliczne są emisje antoninianów bite przez Iulianusa, to bardzo prawdopodobna jest szybka klęska uzurpatora. Zapewne stało się to jeszcze w 283 roku (lub na początku następnego). Passus Zosimosa o Iulianusie i śmierci Karinusa sprowokował badaczy do snucia spekulacji dotyczących istnienia grupy oficerów sympatyzujących z Iulianusem, którzy po jego klęsce zdradzili Karinusa dla Dioklecjana¹⁸. Ta fantastyczna hipoteza nie jest oparta na faktach. Wywodzący się z Bałkanów oficerowie popierali Dioklecjana, gdyż wcześniej służyli pod jego dowództwem jako *protectores*. O ich związkach z Iulianusem nic nam nie wiadomo. Gdyby do buntu Iulianusa doszło po śmierci Numeriana (jak chciał sam H.W. Bird), to jego uzurpacja byłaby skierowana zarówno przeciw Karinusowi, jak Dioklecjanowi.

Nie jest jasne, jaką godność pełnił Iulianus przed uzurpacją. Według *De Caesaribus* Aureliusza Wiktora był on *correctorem* (Italii?)¹⁹. Inaczej przedstawia wypadki Zosi-

¹⁵ H.W. Bird, *Diocletian...*, s. 130. Według P. Bastiena do uzurpacji Iulianusa doszło w grudniu 284 roku. Został on pokonany przez Karinusa w marcu 285 roku, a bitwa pod Margus miała miejsce w sierpniu 285 roku (P. Bastien *Prefazione* [w:] D. Gricourt, *Ripostiglio della Venèra. Nuovo Catalogo Illustrato*, Paris 2000, s. 15). Inni datują upadek uzurpatora na początek 285 roku (J.F. Drinkwater, op. cit., s. 58; A.K. Bowman, op. cit., s. 69).

¹⁶ Aureliusz Wiktor, *Caes.*, 39, 9–11; Eutropiusz, *Breviarium*, IX 20, 1–2; *Epitome de caesaribus*, 38; Hieronim, *Chron.* p. 225b; *Historia Augusta*, *Car.* 18,2; *Itinerarum Buldgalense* p. 89. O miejscu stoczenia decydującej bitwy pomiędzy siłami Karinusa a Dioklecjana patrz: M. Festy, *De Trébonien Galle à Carin: deux questions géographiques* [w:] *Historiae Augustae Colloquium Perusinum*, red. G. Bonamente, F. Paschoud, Bari 2002, 243–252.

¹⁷ E.A. Pond, *The Inscriptional Evidence for the Illyrian Emperors: Claudius Gothicus through Carinus, 268–284 a.d.*, Ann Arbor 1970, s. 50; M. Peachin, *Roman Imperial Titulature and Chronology A.D. 235–284*, Amsterdam 1990, s. 50; A.R. Birley, *Fiction in the Epitome...*, s. 78.

¹⁸ H.W. Bird, *Diocletian...*, s. 131.

¹⁹ O dyskusji nad zakresem tytułu *correctora* piastowanego przez Iulianusa (*corrector Italiae* czy *Venetiae et Histriae*) patrz: F. Paschoud, *Zosime: Histoire nouvelle*, T.1, Paris 1971, s. 179. Zwolennikiem

mos. Iulianus miał sprawować funkcję prefekta *praetorium*²⁰. Część badaczy nie wierzy ani brewiarzystom, ani Zosimosowi. Według H.W. Birda Iulianus był dowódcą wojskowym w Panonii Superior²¹. Jest wątpliwe, aby sprawował urząd *correctora Italiae*. Było to zaszczytne stanowisko, które w tych czasach nie wiązało się z dowodzeniem armią, bez czego trudno wyobrazić sobie skuteczną próbę zdobycia władzy. Ponadto Rzym nie znalazł się pod kontrolą Iulianusa. Uzurpacja nie została zatwierdzona przez senat, w mennicy w Rzymie bito pośmiertne monety Numeriana²², a w Rzymie i Ticinum nie emitowano pieniądza uzurpatora. Jest mało prawdopodobne, aby *corrector Italiae* zdobył kontrolę nad Ponią, a Italia znalazła się poza jego władzą. Bardziej wiarygodna wydaje się informacja zawarta u Zosimosa niż u brewiarzystów. Co prawda po śmierci Karusa prefektami *praetorium* byli Aper (przy Numerianie) i Aristobulus (przy Karinusie)²³, ale nie wiemy, od kiedy ten ostatni sprawował swój urząd. Gdyby Iulianus został pokonany jeszcze w 283 roku, mógłby on zostać zastąpiony na stanowisku prefekta *praetorium* przez Aristobulusa²⁴. Za takim rozwiązaniem może przemawiać inskrypcja honoryfikacyjna odnaleziona w Brixii, dedykowana prefektowi *praetorium* Aureliuszowi Iulianusowi²⁵. Nie ma pewności, czy prefekt znany z tej inskrypcji jest tożsamy z uzurpatorem z czasów Karinusa, ale nie można tego wykluczyć²⁶. Dlatego najprawdopodobniej Iulianus sprawował godność prefekta *praetorium*.

---

hipotezy o piastowaniu przez Iulianusa funkcji *correctora* są: A. Chastagnol, *L'Administration du Diocèse Italien au Bas-Empire*, „Historia” 12 (1963), s. 351; K. Pink, *Der Aufbau der Römischen Münzprägung in der Kaiserzeit VI/2 Carus und Söhne*, „Numismatische Zeitschrift” 80 (1963), s. 49; E. Pagan, *Imperator Marcus Aurelius Iulianus*, „Numizmatičkie Vjesti” 25 (1968), s. 46; T.D. Barnes, *New Empire...*, s. 143; M. Christol, *Essai sur l'évolution des carrières sénatoriales dans la seconde moitié du IIIe siècle ap. J.C.*, Paris 1986, s. 57; F. Ausbüttel, *Die Verwaltung der Städte und Provinzen im spätantiken Italien*, Frankfurt-am-Main 1988, s. 90; A. Chastagnol, *Histoire Auguste. Les empereurs romains des II e et III e siècles*, Paris 1994, s. 1142; M. Christol, *L'Empire romain du IIIe siècle...*, s. 190; P. Southern, op. cit., s. 134; P. Porena, *Le origini della prefettura del pretorio tardoantica*, Roma 2003, s. 60–67; M.P. Speidel, op. cit., s. 666. Tytuł *correctora Venetiae et Histriae* jest anachroniczny dla czasów przed Dioklejanem, kiedy to podzielono Italię na prowincje (T.D. Barnes, *New Empire...*, s. 218–219). Za to możemy wymienić kilku *correctorów* Italii, którzy pełnili ten urząd w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych III w.: Tetricus (*Historia Augusta*, *Trig. Tyr.* 25,1) Pomponius Bassus (CIL VI 3836), C. Ceionius Rufius Volusianus (CIL VI 1707), Acilius Clarus (CIL V 8205), T. Aelius Marcianus (CIL XI 1594).

²⁰ Zosimos, *Historia Nova* I 73,2. Tak: T.D. Barnes, *Some Persons in the Historia Augusta*, „Phoenix” 26 (1972), s. 164; D.S. Potter, op. cit., s. 280; A.K. Bowman, op. cit., s. 69; G. Kreucher, „Probus and Carus...”, s. 422; Th.M. Banchich, *The History of the Zonaras. From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, London–N. York 2009, s. 133–134.

²¹ H.W. Bird, *Aurelius Victor: De caesaribus*, Liverpool 1994, s. 163. Podobnie: S. Williams, op. cit., s. 38; B. Leadbetter, *Another Emperor Julian and the Accession of Emperor Diocletian*, „The Ancient History Bulletin” 8 (1994), s. 54–59; W. Kuhoff, *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie: Das römische Reich zwischen Krisenbewältigung und Neuaufbau (284–313 n. Chr.)*, Frankfurt-am-Main 2001, s. 24.

²² RIC V 2, *Carus and his family*, n. 424–426.

²³ Według biografii Karusa i jego synów, zawartej w *Historia Augusta*, prefektem *praetorium* Karinusa był niejaki Matronianus (*Historia Augusta*, *Car.* 16, 4). O tej postaci nic nie wiemy, najprawdopodobniej jest ona fikcyjna (L.L. Howe, *The Pretorian Prefect from Commodus to Diocletian (A.D. 180–305)*, Chicago 1942, s. 115; T.D. Barnes, *Some Persons...*, s. 163–164; A.R. Birley, *Fiction in the Epitome...*, s. 78). Być może jest to aluzja do Matronianusa *comesa Isaurae* w 382 roku (F. Paschoud, *Histoire Auguste*, t. 5. 2, *Vies de Probus, Firmus, Saturnin, Proculus et Bonose, Carus, Numerien et Carin*, Paris 2001, s. 383).

²⁴ A.R. Birley, *Fiction in the Epitome...*, s. 78.

²⁵ CIL V 4323 = ILS 1333.

²⁶ A.R. Birley, *Fiction in the Epitome...*, s. 79–80.

O ile niejasne jest, jaką funkcję Iulianus pełnił przed swoją uzurpacją, to zdecydowanie mniej kontrowersji sprawia ustalenie zasięgu jego władzy. Zdobył on kontrolę nad Panonią oraz poniósł śmierć w okolicach Werony, kiedy próbował zająć (północną) Italię²⁷. Pod kontrolą Iulianusa znalazła się mennica w Siscii. Wybito tam kilka serii monet opatrzonych imieniem uzurpatora²⁸. O to ich lista:

1. złoty aureus (RIC, 5, 2, M. Aurelius Iulianus, 1; K. Pink, op. cit., s. 49)
  - A: IMP C IVLIANVS P F AVG – popiersie cesarza w wieńcu laurowym, zwrócone w prawo, drapowane, w pancerzu.
  - R: LIBERTAS PVBLICA – *Libertas* stoi, zwrócona w lewo, trzyma pileus i róg obfitości.
2. antoninianin (RIC, 5, 2, M. Aurelius Iulianus, 2; K. Pink, op. cit., s. 49)
  - A: IMP C AVR IVLIANVS P F AVG – popiersie cesarza, zwrócone w prawo, w *corona radiata*, drapowane, w pancerzu.
  - R: FELICITAS TEMPORVM – *Felicitas* stoi zwrócona w lewo, trzyma kaduceusz i berło.
3. antoninianin (RIC, 5, 2, M. Aurelius Iulianus, 3)
  - A: IMP C AVR IVLIANVS P F AVG – popiersie cesarza, zwrócone w prawo, w *corona radiata*, drapowane, w pancerzu.
  - R: IOVI CONSERVAT – Jowisz stoi zwrócony w prawo, trzyma piorun i berło.
4. antoninianin (RIC, 5, 2, M. Aurelius Iulianus, 4; K. Pink, op. cit., s. 50)
  - A: IMP C AVR IVLIANVS P F AVG – popiersie cesarza, zwrócone w prawo, w *corona radiata*, drapowane, w pancerzu.
  - R: PANNONIA AVG – dwie postacie kobiece (zapewne personifikacje prowincji pannońskich) stoją twarzą w twarz, trzymają znaki legionowe.
5. antoninianin (RIC, 5, 2, M. Aurelius Iulianus, 5; K. Pink, op. cit., s. 50)
  - A: IMP C AVR IVLIANVS P F AVG – popiersie cesarza, zwrócone w prawo, w *corona radiata*, drapowane, w pancerzu.
  - R: VICTORIA AVG – Wiktoria stoi lub idzie w lewo, trzyma wieniec i liście palmowe.

W mennictwie Iulianusa uwydatniano znaczenie Panonii. Nie jest to dziwne, znajdująca się tam armia stanowiła bowiem główne siły zbrojne pozostające pod kontrolą uzurpatora. Od niej zależał jego los. Ponadto cesarz był przedstawiany jako zwycięzca przynoszący państwu rzymskiemu wolność i zapowiedź szczęśliwości oraz dobrobytu. Swoje sukcesy mógł osiągnąć dzięki opiece, jaką nad nim roztaczał Jowisz. Wyżej wspomniany program propagandowy jest klarowny. Powstaje jednak pytanie, czy na podstawie mennictwa uzurpatora można poznać jego propagandę?²⁹ Wśród numiz-

²⁷ *Epitome de Caesaribus*, 38, 6.

²⁸ Monety Iulianusa emitowano najprawdopodobniej w bardzo małej liczbie. Są one niezwykle rzadko spotykane w skarbach ukrytych pod koniec III wieku z terenów północnej Italii czy Panonii. Tak np. w wielkim skarbie odnalezionym w Venera odnajdujemy raptem sześć monet emitowanych przez Iulianusa. Patrz: D. Gricourt, *Ripostiglio della Venèra. Nuovo Catalogo Illustrato*, Paris 2000, s. 201–202. O emisjach Iulianusa patrz: K. Pink, op. cit., s. 65; Th. Fleck, *Julianus I. von Pannonien. Überlegungen zu chronologie und Münzprägung*, „Geldgeschichtliche Nachrichten” 38 (2003), s. 61–64.

²⁹ Wielu numizmatyków uważa, że używanie terminu „propaganda” wobec starożytnego mennictwa jest anachroniczne i wynika z postrzegania antyku przez pryzmat polityki propagandowej dwudziestowiecznych państw [patrz np: A. Wallace-Hadrill, *Galba's Aequitas*, „Numismatic Chronicle” 141 (1981),

matyków i historyków trwa spór o rolę przedstawień i legend obecnych na monetach emitowanych przez cesarzy. Nie jest jasne, czy władcy wpływali na przekaz obecny na

s. 20: „...a generation of numismatists (the same generation that witnessed the activities of Goebbels in Nazi Germany) saw the work of an imperial propaganda machine”]. Dla wielu badaczy antyczna rzeczywistość ma bardziej złożony i subtelny charakter. Według nich słowo „propaganda” jest nieodpowiednie dla starożytności, a rola legend i wyobrażeń na monetach sprowadza się do przypomnienia o aktywności polityków czy władców i jest przyrównywana do monumentów w miniaturze (patrz: A. Cheung, op. cit., s. 61; A. Meadows, J. Williams, *Moneta and the monuments: coinage and politics in Republican Rome*, „The Journal of the Roman Studies” 91 (2001), s. 49). W monetach B. Levick widziała odpowiednik reklamy (*publicity* – B. Levick, *Propaganda and the Imperial Coinage*, „Antichthon” 16 (1982), s. 106), O. Hekster – znaku firmowego (*brand* – O. Hekster, *All in the family: the appointment of emperors designate in the second century A.D.* [w:] *Administration, prosopography and appointment policies in the Roman Empire*, red. L. de Blois, Amsterdam 2001, s. 24), natomiast A. Eich – „przedstawienia, wyobrażenia” (*representation* – A. Eich, *Politische Literatur in der Römischen Gesellschaft. Studien zum Verhältnis von politischer und literarischer Öffentlichkeit in der späten Republik und in der frühen Kaiserzeit*, Cologne 2000, s. 353–366; A. Eich, „Die Idealtypen ‘Propaganda’ und ‘Representation’ als heuristische Mittel bei der Bestimmung gesellschaftlicher Konvergenzen und Divergenzen von Moderne und römischer Kaiserzeit” [w:] *Propaganda, Selbstdarstellung, Repräsentation im römischen Kaiserreich des 1 Jhs. n. Chr.*, red. G. Weber, M. Zimmermann, Stuttgart 2003, s. 79). Wymienione powyżej terminy zakładają świadome działanie władz, które chciały wypromować jakąś markę, budowały jej świadomość (w tym wypadku brandem byłby konkretny cesarz). *Branding* jest dedykowany grupie odbiorczej – mogła to być np. armia rzymska. Postrzeganie cesarskich emisji jako przejawu *brandingu* jest bardzo kuszące. Mimo to zdecydowałem się używać tradycyjnego określenia „propaganda”. Potoczne skojarzenie jej z kłamliwością jest nieuzasadnione (P.M. Taylor, *Munitions of the Mind: a History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era*, Manchester, 1995, s. 8). Propaganda to celowe działanie dążące do propagowania poglądów lub zachowań. Termin wywodzi się z łaciny i został wprowadzony w 1622 roku przez papieża Grzegorza XV (definicje propagandy: P.M. Taylor, op. cit., s. 7–8; O. Thomson, *Historia propagandy*, Warszawa 2001, s. 10–11; S. Cunningham, *The Idea of Propaganda: a Reconstruction*. Praeger 2002, s. 43–46). Pojęcie „propaganda” ma szersze znaczenie niż „ideologia”, „reklama”, „brand”, co przy naszej niewielkiej wiedzy o rozumieniu w starożytności znaczenia legend i przedstawień na monetach jest atrakcyjne. Bez wątplenia cesarze wykorzystywali sztukę do kształtowania swojego wizerunku, co doskonale dla panowania Augusta ukazał P. Zanker (P. Zanker, *The Power of Images in the Age of Augustus*, Ann Arbor 1988, s. V – „Rarely has art been pressed into the service of political power so directly as in the Age of Augustus. Poetry and art are filled with the imagery of a blessed world, an empire at peace under the sway of a great ruler. The suggestive power of this imagery lives on to our own day, as its frequent use in contemporary advertising attests”). Podobnie z terminu „propaganda” nie rezygnują inni badacze (w tym miejscu wymienię jedynie kilka prac: L. Morawiecki, *Propagandowe aspekty mennictwa starożytnego*, „Wiadomości Numizmatyczne” 24 (1980), s. 1–21; J.R. Fears, *The Cult of Virtues and Roman Imperial Ideology* [w:] *ANRW II* 17, 2, Berlin–N. York 1981, s. 827–948; L. Morawiecki, *Political Propaganda in the Coinage of the Late Roman Republic (44–43 B. C.)*, Wrocław 1983; W. Kaczanowicz, *Aspekty ideologiczne w rzymskim mennictwie lat 235–284 n.e.*, Katowice 1990; A. Kunisz, *Rola źródeł numizmatycznych w badaniach nad ideologią i propagandą w państwie rzymskim* [w:] *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*. T. 1, red. A. Kunisz, Katowice 1993, s. 56–67; D. Baharal, *Victory of Propaganda. The dynastic aspect of the Imperial propaganda of the Severi: the literary and archaeological evidence AD 193–235*, Oxford 1996; C.E. King, *Roman portraiture: Images of Power* [w:] *Roman Coins and Public Life under the Empire*. E. Togo Salmon Papers II, red. G. Paul, Ann Arbor 1999, s. 123–136; C. Ando, *Imperial ideology and provincial loyalty in the Roman Empire*, Berkeley–Los Angeles–London 2000; P. Southern, op. cit.; E.A. Arslan, *Simbolo del potere. Potere del simbolo. Appunti per l’analisi di una strategia della comunicazione da Augusto imperatore agli Ottoni*, „Numismatica e Antichità Classiche (Quaderni Ticinesi)” 32 (2003), s. 337–341; D.S. Potter, op. cit.; A. Kluczek, *Studia nad propagandą polityczną w cesarstwie rzymskim (II–III w.)*, Toruń 2006; F. Kolb, *Ideal późnoantycznego władcy. Ideologia i autoprezentacja*, Poznań 2008; E. Thomas, *Monumentality and the Roman Empire. Architecture in the Antonine Age*, Oxford 2007; A. Kluczek, *Vndiqve Victores...*).

cesarskich emisjach. W 1956 roku A.H.M. Jones zakwestionował propagandowe znaczenie antycznych monet³⁰. Część badaczy podziela ów sceptycyzm³¹. Inni nie zgadzają się z wyżej wspomnianym poglądem³². Zwracają oni uwagę na teksty antyczne, które potwierdzają interwencje cesarzy w sprawie wyboru przedstawień obecnych na monetach³³. W tym tekście chciałbym się zastanowić, czy mennictwo Iulianusa może pozwo-

---

³⁰ A.H.M. Jones, *Numismatics and History* [w:] *Essays in the Roman Coinage Presented to Harold Mattingly*, red. R.A.G. Carson, C.H.V. Sutherland, Oxford 1956, s. 13–33. A.H.M. Jones przyrównał różnorodność i znaczenie typów przedstawień na monetach w starożytności do znaczków pocztowych w XX wieku (A.H.M. Jones, op. cit., s. 15: „If a modern analogy is to be sought for the varying types and legends of Roman imperial coins it is perhaps to be found in the similar variations in the postage stamps of many modern countries other than our own”) i zalecał większą ostrożność w interpretacji monet (A.H.M. Jones, op. cit., s. 32: „If numismatists wish further to assist historians, I would suggest that they pay less attention to the political interpretation of the coins. In this once neglected sphere a vast amount of valuable work has been done by numismatist in the last thirty years, but latterly the value of the numismatic evidence has tended to be overstrained, and its interpretation has become over-subtle”). Uważam, że intuicja A.H.M. Jonesa w tym wypadku zawiodła. Porównanie przedstawień na antycznych monetach do XIX- i XX-wiecznych znaczków pocztowych jest anachroniczne. Źródła antyczne milczą o przejawach antycznego kolekcjonerstwa monet. Nie słyszymy też o monetach, których cena kolekcjonerska była wyższa od ich wartości nominalnej. Skarby antycznych monet także nie przypominają świadomie tworzonych kolekcji.

³¹ T.V. Buttrey, *Vespasian as moneyer*, „Numismatic Chronicle” 12 (1972), s. 101–109; G.G. Belloni, *Significatio storico-politici delle figurazioni e delle scritte delle monete da Augusto a Traiano* [w:] *ANRW*, II, 1, Belin–N. York 1974, s. 1018–1020; A. Wallace-Hadrill, *The Emperor and his virtues*, „Historia” 30 (1981), s. 298–323; B. Levick, *Propaganda and imperial Coinage...*, s. 104–116; M. Crawford, *Roman Imperial Coin Types and the Formation of Public Opinion* [w:] *Studies in numismatic method. Presented to Philip Grierson*, red. C.N.L. Brooke, Cambridge 1983, s. 47–64; C.H.V. Sutherland, *The Purpose of Roman Imperial Coin Types*, „Revue numismatique” 25 (1983), s. 73–82; A. Wallace-Hadrill, *Image and Authority in the Coinage of Augustus*, „The Journal of Roman Studies” 76 (1986), s. 66–87; B. Levick, *Messages on the Roman Coinage: Types and Inscriptions* [w:] *Roman Coins and Public Life under the Empire. E. Togo Salmon Papers II*, red. G. Paul, Ann Arbor 1999, s. 41–60.

³² C.H.V. Sutherland, *The intelligibility of Roman imperial coin types*, „The Journal of Roman Studies” 49 (1959), s. 49–55; L. De Blois, *The Policy of the Emperor Gallienus*, Leiden 1976, s. 101; D. Shotter, *Roman Historians and the Roman Coinage*, „Greece & Rome” 25 (1978), s. 156–168; S.R.F. Price, *The Divine Right of Emperors*, „Classical Review” 29 (1979), s. 278–279; C.T.H.R. Ehrhardt, *Roman coin types and the Roman public*, „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte” 1984, s. 41–54; S.R.F. Price, *Rituals and power. The Roman imperial cult in Asia Minor*, Cambridge 1984; M. Peachin, op. cit., s. 10; T. Polański, *The imperial propaganda and historical tradition according to a selection of coins from the collection of Augustine Czartoryski. Part I: The Fides-Concordia group*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1067, Prace Archeologiczne” 53 (1992), s. 47–57; T. Polański, *The imperial propaganda and historical tradition according to a selection of coins from the collection of Augustine Czartoryski. Part II: The image of success in the foreign and interior policy of the emperor*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1072, Prace Archeologiczne” 54 (1992), s. 45–58; A. Cheung, *The political significance of Roman imperial coin types*, „Schweizer Münzblätter” 1998, 53–61; P.A. Legutko, *Roman Imperial Ideology in the Mid Third Century A.D. Negotiation, Usurpation and Crisis in the imperial center*, Ann Arbor 2000, s. 15–29; R. Hedlund, „...achieved nothing worthy of memory”. *Coinage and authority in the Roman empire c. AD 260–295*, Uppsala 2008, s. 27–32. Dyskusja o wpływie cesarzy na treści prezentowane w mennictwie: C.J. Howgego, *Ancient History from Coins*, London–N. York 1995, s. 70–73.

³³ Swetoniusz, *August*, 94, 12; Swetoniusz, *Nero*, 25,1; Kasjusz Dion, *Hist.*, XLIV, 4, 4; Kasjusz Dion, *Hist.*, XLVII, 25, 3; Herodian, *Hist.*, II, 15, 4; Euzebiusz z Cezarei, *Vita Constantini*, IV, 73; *De rebus bellicis* 3–4; Sokrates Scholastyk, *Historia Ecclesiastica*, III, 17. W źródłach antycznych odnajdujemy jedynie kilka przykładów interwencji cesarskich w dobór treści prezentowanych na monetach. Powody takiego stanu rzeczy są dosyć oczywiste. Antyczni autorzy nie tylko milczą o monetach, lecz także wstrzeмиęliwie informują o posagach, inskrypcjach, reliefach i monumentalnej architekturze. To nie jest

lic nam odnaleźć kolejny argument za hipotezą o świadomym kształtowaniu propagandy na monetach przez cesarzy.

Część haseł, które znalazły się na monetach Iulianusa, odgrywała istotną rolę w propagandzie w III wieku. Dotyczy to odwołań do Wiktorii i Jowisza. Cesarze często przedstawiali się jako wybrańcy tego ostatniego. W II i III wieku można wśród nich wymienić: Hadriana, Kommodusa, Septimiusa Sewera, Makrianusa, Aleksandra Sewera, Gordiana III, Aemilianusa, Galiena, Aureliana czy wreszcie Probusa oraz Karusa i Karinusa. Nawiązanie do boskiej inwestytury cesarza oraz podkreślanie opieki, jaką sprawowała nad nim Wiktorii, było jednym z podstawowych sposobów legitymizowania władzy cesarskiej. Imperator, dzięki opiece ze strony najwyższego boga rzymskiego panteonu, zapewniał sukces i zwycięstwa państwu rzymskiemu³⁴. Co ciekawe, Jowisz cieszył się specjalną atencją w prowincjach naddunajskich. Jasno ukazują to źródła epigraficzne. Jeżeli uwzględni się wszystkie znane nam odwołania do bogów umieszczone na inskrypcjach w *Imperium Romanum*, to dziewięć procent z nich dotyczy Jowisza. W prowincjach naddunajskich udział dedykacji dla tego boga był większy, np. 22 procent w Noricum, 27 procent w Panonii i 30 procent w Dalmacji³⁵. Pojawienie się obu haseł w mennictwie Iulianusa nie jest zbyt wielką niespodzianką. Wybór władcy przez Jowisza i zapowiedź jego sukcesów militarnych należały do standardowych motywów znanych z propagandy w drugiej połowie III wieku. Przedstawienie, które spotykamy na emisji Iulianusa, także nie jest nowatorskie, występowało ono na antoninianach Probusa³⁶. Nie sposób odpowiedzieć, czy w przypadku emisji Iulianusa, odwołującej się do Jowisza – opiekuna władcy – mamy do czynienia ze świadomą propagandą, czy bezre-

---

temat, który interesowałby historyka w starożytności (A. Cheung, op. cit., s. 60). Jeśli rację mają badacze postrzegający w cesarskich emisjach świadomą propagandę, to monety można by przyrównać do *outdoor*. Współcześni nam historycy, opisując kampanie wyborcze, zapewne jedynie sporadycznie wspominaliby *outdoor*. Ponadto, o ile dla przedstawicieli klas wyższych w Cesarstwie Rzymskim krótkie legendy monet nie wywołały większego wrażenia (patrz: A.H.M. Jones, *Numismatics and History...*, s. 14: „The educated classes had something better to read than two or three words on a denarius”), o tyle były one idealną metodą dotarcia do żołnierzy, od których zależał los władców (patrz: A.H.M. Jones, *Numismatics and History...*: „It might be hazarded that a good many legends were produced for the benefit of the army, for the bulk of the coins must have been minted for issue as pay to the troops, and the common soldier generally would have been sufficiently literate in Latin to read the legend, but not sufficiently educated to read much else except army orders”).

³⁴ Rola boskiej Jowiszowej inwestytury w legitymizacji władzy cesarskiej w III wieku: J.R. Fears, *Princeps a diis electus. The Divine Election of the Emperor as a political Concept at Rome*, Rome 1977, s. 256–297; R. Turcan *Le culte impérial au IIIe siècle* [w:] *ANRW* II, 16,2, Berlin–N. York 1978, s. 1028–1030; J.R. Fears, *The Cult of Jupiter and Roman Imperial Ideology* [w:] *ANRW* II.17.1, Berlin–N. York 1981, s. 3–141; J.P. Martin, *Pouvoir et religions de l'avènement de Septime Sévère au concile de Nicée 193–325 ap. J.-C.*, Paris 1998, s. 49–69; P.A. Legutko, *Roman Imperial Ideology...*, s. 215–231; A. Kluczek, *Cesarz rzymski i bogowie. Źródła numizmatyczne o boskiej inwestyturze Aureliana* [w:] A. Kluczek, *Studia nad propagandą polityczną w cesarstwie rzymskim (II–III w.)*, Toruń 2006, s. 104–132; R. Suski, *Konsolidacja Cesarstwa Rzymskiego za panowania Aureliana 270–275*, Kraków 2008, s. 259–264; R. Suski, *Charyzmatyczna legitymizacja władzy cesarskiej podczas rządów cesarzy illyryjskich*, „Przegląd Historyczny” 99 (2008), s. 1–16. Bardzo ciekawe rozważania o charakterze władzy cesarskiej przynoszą studia: F. Millar, *The Emperor in the Roman World*, London 1992; P. Weyne, *Kim był imperator rzymski?* [w:] P. Weyne, *Imperium grecko-rzymskie*, Kęty 2008, s. 9–73.

³⁵ G. Alföldy, *Die Krise des Römischen Reiches*, Stuttgart 1989, s. 387.

³⁶ *RIC* 5, 2, *Probus*, 172–176; 315; 384.

fleksyjnym powieleniem wcześniejszych motywów obecnych na monetach. Podobnie jest z emisją z legendą VICTORIA AVG. Powołanie się na tę personifikację było częste w cesarskim mennictwie³⁷; także sposób ukazania Wiktorii na monetach Iulianusa był standardowy.

Do personifikacji często spotykanych w cesarskiej propagandzie należała również *Felicitas* (bogactwo, pomyślność, urodzajność)³⁸. Była ona związana z zamożnością, jaka dzięki bogom spotykała *Imperium Romanum*. *Felicitas* kojarzono z pokojem, przez co personifikacja nabrała wydzźwięku militarnego³⁹. Zapowiadała ona odbudowę gospodarczą prowincji zrujnowanych najazdami mieszkańców *barbaricum*. Tego typu hasła brzmiały obiecująco dla ludności zamieszkującej takie tereny, jak Panonia, które mocno ucierpiały w III wieku. Armia naddunajska była w dużym stopniu rekrutowana na pobliskich obszarach. Personifikacja *Felicitas* pojawiała się na monetach od I wieku⁴⁰, a zapowiedź szczęśliwych lat była na nich obecna od czasów Antoninusa Piusa. Emisje zaopatrzone w legendę *Felicitas temporum* spotykamy w mennictwie: Antoninów (Antoninusa Piusa, Marka Aureliusza, Kommodusa)⁴¹, Pesceniusa Nigra⁴², Sewerów⁴³,

---

³⁷ A. Kluczek, *Polityka dynastyczna w Cesarstwie Rzymskim w latach 235–284*, Katowice 2000, s. 137. O przedstawianiu Wiktorii w rzymskiej propagandzie: A.R. Bellinger, M.A. Berlincourt, *Victory as a coin type*, N. York 1962; T. Hölscher, *Victoria Romana. Archäologische Untersuchungen zur Geschichte und Wesenart der Römischen Siegesgöttin von den Anfängen bis zum Ende des 3. Jhs. n. Chr.*, Mainz 1967; R.H. Storch, *The Absolutist Theology of Victory: Its Place in the Late Empire*, „Classica et Mediaevalia” 28 (1968), s. 197–206; J.R. Fears, *The Theology of Victory at Rome: Approaches and Problems* [w:] ANRW, II, 17, 2, Berlin–N. York 1981, s. 736–826; K. Balbuza, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, Poznań 2005, s. 198–233; R. Hedlund, „...achieved nothing worthy of memory”. *Coinage and authority in the Roman empire c. AD 260–295*, Uppsala 2008, s. 50–90; A. Kluczek, *Vndiqve Victores. Wizja rzymskiego wladztwa nad światem w mennictwie złotego wieku Antoninów i doby kryzysu III wieku – studium porównawcze*, Katowice 2009, s. 233–295. W mennictwie prawie bezpośredniego poprzednika Iulianusa, Probusa, bito bardzo nowatorskie emisje ukazujące związek pomiędzy zwycięstwem a osobą cesarza (legendy: VICTORIA PROBI AVG czy VICTORIOSO SEMPER). Patrz: W. Kaczanowicz, *Cesarz Probus 276–282 n.e.*, Katowice 1997, s. 97–100. O *cognomina ex virtute* w tytulaturze Probusa patrz: G. Kreucher, *Der Kaiser Marcus Aurelius Probus und seine Zeit*, Stuttgart 2003, s. 77–89. Także w propagandzie Karusa Wiktorii odgrywała istotną rolę. Patrz: M. Christol, *Dieux et princes sous Carus, Carin et Numérien*, „Revue numismatique” 152 (1997), s. 67.

³⁸ H. Wagenvoort, *Felicitas imperatoria*, „Mnemnosyne” 7 (1954), s. 300–322; E.K.H. Wistrand, *Felicitas imperatoria*, Goteborg 1987. *Felicitas* pełniła ważną rolę już w propagandzie Augusta i Tyberiusza. Patrz: D. Fishwick, *The Imperial Cult in the Latin West. Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire*, Vol. 2,1, Leiden 1991, s. 459–472; C. Ando, *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*, Berkeley Los Angeles London 2000, s. 283–291.

³⁹ N. Méthy, *Une légende rare: Roma Felix dans le monnayage du haut-empire*, „Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini” 100 (1999), s. 139; A. Kluczek, *Znaczenie ideologiczne wspólnych wyobrażeń Romy, Wiktorii, Felicitas i cesarza rzymskiego w mennictwie Kommodusa, Tacyta i Probusa* [w:] A. Kluczek, *Studia nad propagandą polityczną w Cesarstwie Rzymskim (II–III w.)*, Toruń 2006, s. 60–61.

⁴⁰ A. Kluczek, *Znaczenie ideologiczne...*, s. 60.

⁴¹ RIC 3, Antoninus Pius, n. 857, 859, 961; RIC 3, M. Aurelius, n. 12, 718, 804, 805, 1300; RIC 3, Commodus, n. 209, 382, 383, 418, 566, 567.

⁴² RIC 4.1 Pescennius Niger, n. 13, 14, 15, 16, 17.

⁴³ RIC 4.1, Septimius Severus, n. 353, 354, 372–376, 619–621; RIC 4.1, Caracalla, n. 126, 153, 233a; RIC 4.1, Geta, n. 1, 2, 22, 102a, 109; RIC 4.2, Elagabalus, n. 148–150, 188, 217, 274; RIC 4.2 Severus Alexander, n. 179, 661, 682, 692, 693.

Macrinusa⁴⁴, Gordiana III⁴⁵, Filipa Araba⁴⁶, Waleriana⁴⁷, cesarzy „Imperium Galliarum” (Postumusa, Laelianusa, Victorinusa)⁴⁸, Klaudiusza II⁴⁹, Quintyllusa⁵⁰, Aureliana⁵¹, Tacyta⁵², Florianusa⁵³ czy Probusa⁵⁴. Wśród atrybutów, z którymi przedstawiano *Felicitas*, znajdowały się: wieniec, róg obfitości, kaduceusz, waza z owocami czy statek⁵⁵. Pod tym względem emisja Iulianusa nie była nowatorska i przypominała monety jego poprzedników, a zwłaszcza Probusa. Nie da się powiedzieć, czy pojawienie się *Felicitas* na monetach Iulianusa świadczy o polityce propagandowej uzurpatora, czy stanowiło rezultat powielenia emisji jego poprzedników w mennicy w Siscii.

Wolność (*Libertas*) nie gościła zbyt często w rzymskim mennictwie w III wieku⁵⁶. Pojawiła się na monetach emitowanych przez Sewerów: Septymiusza Sewera i jego synów⁵⁷ oraz Heliogabala⁵⁸. Następnie do *Libertas* odwoływali się: Gordian III⁵⁹, Trebonianus Gallus⁶⁰, Galien⁶¹, a także Regalianus⁶² i Postumus⁶³. Powołanie się na ideę przywrócenia wolności państwu rzymskiemu mogło być elementem walki ideologicznej pomiędzy Galieniem a jego politycznymi rywalami⁶⁴. Po śmierci Galiena *Libertas*

⁴⁴ RIC 4.2 Macrinus, n. 57–63.

⁴⁵ RIC 4.3 Gordian III, n. 140–142, 328–330.

⁴⁶ RIC 4.3 Philip I, nr. 31, 87, 169.

⁴⁷ RIC 5.1 Valerian, n. 259.

⁴⁸ RIC 5.2 Postumus, n. 269, 301, 339; RIC 5.2 Laelianus, n. 1; RIC 5.2 Marius, n. 11; RIC 5.2 Victorinus, n. 123.

⁴⁹ RIC 5.1 Claudius Gothicus, n. 31, 145–147, 192.

⁵⁰ RIC 5.1 Quintillus, n. 4, 74–77.

⁵¹ RIC 5.1 Aurelian, n. 327.

⁵² RIC 5.1 Tacitus, n. 6, 7, 18, 19, 140.

⁵³ RIC 5.1 Florian, n. 11, 63.

⁵⁴ RIC 5.2 Probus, n. 24–26; 51–52; 73–77; 102–108, 117; 129; 262–264, 355–357; 539; 598. Patrz: A. Kluczek, *Odzwierciedlenie koncepcji religijnych w mennictwie cesarza Probusa (276–282)* [w:] *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*, red. A. Kunisz, Katowice 1993, s. 96.

⁵⁵ A. Kluczek, *Znaczenie ideologiczne...*, s. 71–73.

⁵⁶ W rzymskiej propagandzie *Libertas* zagościła podczas kryzysu republiki i rywalizacji pomiędzy popularnymi a optymatami (A. Styłow, *LIBERTAS und LIBERALITAS. Untersuchungen zur innenpolitischen Propaganda der Römer*, München 1972, s. 20–28). Wykorzystywali je także mordercy Cezara (P. Zanker, *August i potęga obrazów*, Poznań 1999, s. 57). Do idei wolności odwoływał się August podczas konfrontacji z Markiem Antoniuszem i Kleopatrami oraz wykorzystując sukces w bitwie pod Akcjum (A. Styłow, op. cit., s. 28–33).

⁵⁷ RIC 4.1 Septimius Severus, n. 132; 280; 507; RIC 4.1 Caracalla, n. 221; 460.

⁵⁸ RIC 4.2 Elagabalus, n. 105–113 – legenda: LIBERTAS AVG; 114–118a – legenda: LIBERTAS AVGVSTI; n. 355–357a – legenda: LIBERTAS AVG SC; n. 358–361 – legenda: LIBERTAS AVGVSTI SC) i Aleksandra Sewera (RIC 4.2 Severus Alexander, n. 155; 156; 285–288; 373 – legenda: LIBERTAS AVG; n. 374 – legenda: LIBERTAS AVGVSTI; n. 581–583 – legenda: LIBERTAS AVGVSTI SC).

⁵⁹ RIC 4.3 Gordian III, n. 318.

⁶⁰ RIC 4.3 Trebonianus Gallus, n. 9–11; 20; 21; 24; 37–39; 114 – LIBERTAS AVGG; n. 50; 70 – LIBERTAS PVBLICA; RIC 4.3 Volusianus, n. 148; 149; 188–190; 255 – LIBERTAS AVGG; n. 210 – LIBERTAS PVBLICA.

⁶¹ RIC 5.1 Gallienus joint reign, n. 85; RIC 5.1 Gallienus sole reign, n. 231, 232.

⁶² RIC 5.2 Regalianus, n. 6.

⁶³ RIC 5.2 Postumus, n. 356.

⁶⁴ O wojnie idei pomiędzy Gallieniem a Postumusem: A. Kluczek, *Wojna idei na monetach Galliena i Postumusa w III w. n.e.* [w:] *Studia z dziejów antyku*, red. W. Kaczanowicz, Katowice 2004, s. 206–227;

nadal pojawiała się sporadycznie w mennictwie jego następców: Quintyllusa⁶⁵, Klaudiusza II⁶⁶, Aureliana⁶⁷ i Tacyta⁶⁸. Ta personifikacja była nieobecna na emisjach podczas rządów Probusa oraz Karusa i jego synów. W mennictwie Iulianusa wróciła po ośmiu latach nieobecności na cesarskich monetach. Co ciekawe, szczególnie akcentowali personifikację wolności ci cesarze, którzy zdobyli władzę po obaleniu poprzedzającej dynastii, co zapewne miało wzmocnić legitymizację ich rządów. *Libertas* odgrywała olbrzymią rolę w mennictwie Galby⁶⁹ czy Nerwy⁷⁰. Może to sugerować chęć podkreślenia przez Iulianusa tyrańskiego charakteru władzy Karusa i jego synów, co wzmocniało jego legitymizację władzy⁷¹.

Inny sposób interpretacji emisji monet z legendą *LIBERTAS PVBLICA* zaproponował W. Seston. Wedle francuskiego badacza uzurpator, podobnie jak Tacyt, próbował dzięki nim uzyskać poparcie senatu⁷². Oczywiście niemal wszyscy cesarze starali się pozytywnie ułożyć sobie relacje z senatem. Niemniej zbyt mało wiemy o tej próbie zdobycia cesarskiego tronu, aby rozstrzygać, czy hipoteza W. Sestona jest wiarygodna. Zresztą związek pomiędzy emitowaniem monet z legendami *LIBERTAS PVBLICA* czy *LIBERTAS AVG* a relacjami cesarzy z senatem w III wieku jest słabo zauważalny. W pierwszej połowie III wieku personifikacja wolności odgrywała największą (co nie znaczy, że ważną) rolę w mennictwie Septymiusza Sewera, Heliogabala, Aleksandra Sewera i Trebonianusa Gallusa. Wśród tych imperatorów jedynie Aleksander Sewer był postrzegany przez prosenatorską historiografię jako władca sprzyjający senatowi. Sep-

---

C. Grandvallet, *L'affrontement ideologique entre Gallien et Postume: l'exemple des bustes casques et des bustes à attributs Herculeens* [w:] *Crises and the Roman Empire. Proceedings of the Seventh Workshop of the International Network Impact of Empire (Nijmegen, June 20–24, 2006)*, red. O. Hekster, G. de Kleijn, D. Slootjes, Leiden–Boston 2007, s. 337–351.

⁶⁵ RIC 5.1 Quintyllus, n. 65, 66.

⁶⁶ RIC 5.1 Claudius Gothicus, n. 60–63.

⁶⁷ RIC 5.2 Aurelian, n. 206.

⁶⁸ RIC 5.2 Tacitus, n. 91.

⁶⁹ A. Styłow, op. cit., s. 48–52; C.J. Howgego, op. cit., s. 73; W. Boruch, *Propaganda polityczna na monetach cesarza Galby (wybrane aspekty)* [w:] *Studia classica et byzantina. Alexandro Krawczuk oblata*, red. M. Salamon, Z. Kapera, Kraków 1996, s. 104–108. Hasło *LIBERTAS RESTITVTA* pojawiło się także w mennictwie Witeliusa. Nie wiadomo, czy jest to naśladowanie emisji Galby, czy zamierzone działanie (W. Boruch, *Notes on the Propaganda Dimension of Vitellian Coinage* [w:] *Haec mihi in animis vestris templa. Studia classica in Memory of professor Lesław Morawiecki*, red. P. Berdowski, B. Błahaczek, Rzeszów 2007, s. 264).

⁷⁰ A. Styłow, op. cit., s. 54–57; D.C.A. Shotter, *The Principate of Nerva: Some Observations on the Coin Evidence*, „*Historia*” 32 (1983), s. 221; L. Morawiecki, *Ideologia imperialna mennictwa Nerwy* [w:] *Terra, mare et homines*, red. H. Kowalski, W. Śladkowski, Lublin 1994, s. 117–118; A. Bennett, *Trajan Optimus Princeps. A Life and Times*, London–N. York 1997, s. 133; J.D. Grainger, *Nerva and the Roman Succession. Crisis of AD 96–99*, London–N. York 2003, s. 47.

⁷¹ P. Southern, op. cit., s. 135.

⁷² W. Seston, *Dioclétien et la tétarchie*, Paris 1946, s. 52. Nawiązywałoby to do rozumienia idei *libertas* w późnej republice. Patrz: R. Syme, *The Roman Revolution*, Oxford 1939, s. 155 („At Rome all men paid homage to *libertas*, holding it to be something roughly equivalent to the spirit and practice of Republican government. Exactly what corresponded to the Republican constitution was, however, a matter not of legal definition but of partisan interpretation. *Libertas* is a vague and negative notion freedom from the rule of a tyrant or a faction. It follows that *libertas*, like *regnum* or *dominatio*, is a convenient term of political fraud. *Libertas* was most commonly invoked in defence of the existing order by individuals or classes in enjoyment of power and wealth. The *libertas* of the Roman aristocrat meant the rule of a class and the perpetuation of privilege”).

tymiusz Sewer był interesujące nas monety po czyszkach wśród senatorów, którzy sprzyjali Clodiusowi Albinusowi (emisje miały miejsce po 198 roku; w 197 roku oskarżano wielu senatorów o sprzyjanie Clodiusowi Albinusowi, sporo z nich stracono)⁷³. Ponadto do tej *virtus* nie odwoływali się imperatorzy z III wieku uznawani za prosenatorskich (Gordian I i jego syn, Pupien i Balbinus). Brak wyżej wspomnianego związku pomiędzy emisją monet z interesującymi nas hasłami a postrzeganiem przez historiografię relacji władców z senatem nie musi być jednak faktem znaczącym. Cesarze występujący przeciw poszczególnym senatorom (przykładowo Septymiusz Sewer) nie walczyli z samą instytucją senatu⁷⁴. Obraz poszczególnych władców zawarty w naszych źródłach bywa czasami bardzo wypaczony i może niezbyt odpowiadać rzeczywistości. Tak jest w przypadku Aleksandra Sewera⁷⁵. Ponadto prosenatorska historiografia mogła nie doceniać pozytywnych sygnałów wysyłanych przez władców do senatu. Wreszcie, o ile trudno znaleźć klucz, który decydował o emisji monet z interesującą nas legendą, o tyle *Libertas* niezbyt często gościła w cesarskim mennictwie. Gdyby treści prezentowane na monetach nie odgrywały istotnej roli w cesarskiej propagandzie, nie byłoby powodu, aby szef mennicy w Siscii zdecydował się na umieszczenie akurat tej *virtus* na jednej z pierwszych emisji kandydata do władzy. Mimo to trudno jest wysuwać daleko idące hipotezy na podstawie bicia tych antoninianów.

W tym miejscu należy rozważyć także inny potencjalny powód pojawienia się hasła *LIBERTAS PVBLICA* w propagandzie Iulianusa. Eunapios z Sardes, Zosimos, Eutropiusz czy *Historia Augusta* przedstawiają Karinusa jako tyrana. Wedle nich zachowywał się on haniebnie, miał złych doradców, skazywał na śmierć niewinnych ludzi, prowadził niegodny władcy tryb życia⁷⁶. Najbarwniej rozpisuje się o występnych czynach Karinusa *Historia Augusta*, gdzie cesarz jest przedstawiany jako nowy Helio-gabal⁷⁷. Według Eutropiusza uzurpacja Iulianusa była reakcją na okrucieństwo Karinusa⁷⁸. Powstaje pytanie, czy emisja Iulianusa z legendą *LIBERTAS PVBLICA* może

⁷³ O wojnie pomiędzy Septymiuszem Sewerem a Clodiusem Albinusem i wystąpieniu przeciwko senatorowi ze strony Septymiusza Sewera patrz: G. Alföldy, *Eine Proskriptionsliste in der „Historia Augusta* [w:] *Bonner Historia Augusta Colloquium 1968/69*, Bonn 1968, s. 1–11; A. Alföldy, *Septimius Severus und der Senat*, „Bonner Jahrbücher” 168 (1968), s. 112–160; T. Kotula, *Septymiusz Sewer*, Wrocław 1986, s. 89–95; A.R. Birley, *Septimius Severus. The African Emperor*, London–N. York 1999, s. 121–128; M. Heil, *Clodius Albinus und der Bürgerkrieg von 197* [w:] *Staatlichkeit und Politischen Handeln in der Römischen Kaiserzeit*, red. H.W. Wiemer, Berlin–N. York 2006, s. 55–85; D. Okoń, *Severi et senatores. Polityka personalna cesarzy dynastii Sewerów wobec senatorów w świetle badań prozopograficznych (193–235 n.e.)*, Szczecin 2009, s. 55–60; D. Janiszewska, *Wojna domowa w Rzymie w latach 193–197*, Poznań 2010, s. 89–94.

⁷⁴ G. Alföldy, *Septimius Severus...*, s. 112–160; A.R. Birley, *Septimius Severus...*, s. 195.

⁷⁵ A. Chastagnol, *Histoire Auguste. Les empereurs romains des II e et III e siècles*, Paris 1994, s. 599–661; J. Linderski, *Heliogabalus, Alexander Severus and the ius confarreationis; A note on the Historia Augusta* [w:] J. Linderski, *Roman questions. Selected papers*, Stuttgart 1995, s. 215.

⁷⁶ Eunapios z Sardes, Fr. 4; Zosimos, *Historia Nova*, I 72, 1; Eutropiusz, *Breviarium*, VIII 19; *Historia Augusta. Car.*, 16, 1–17, 7.

⁷⁷ A. Chastagnol, *Trois études sur la Vita Cari* [w:] *Historia Augusta Colloquia 1972–1974*, Bonn 1976, s. 84–90; A. Chastagnol, *Histoire Auguste...*, s. 1141–1142; M. Christol, *L'Empire romain du IIIe siècle*, s. 249. Jak zauważył F. Paschoud, *Histoire Auguste. T.5.2 Vies de Probus...*, s. 380, autor *Historia Augusta* stworzył obraz złych cesarzy (Aelius Caesar, Kommodus, Helio-gabal, Galien) na podstawie wizerunku Domicjana u Swetoniusza.

⁷⁸ Zosimos, *Historia Nova* I 73, 1.

nawiązywać do sposobu rządzenia cesarstwem przez Karinusa. Jest to raczej mało prawdopodobne. Zarzuty stawiane władcy są bardzo stereotypowe, charakterystyczne dla złych imperatorów. Wszystkie wspomniane źródła opisujące jego rządy powstały wiele lat po interesujących nas wydarzeniach. Ganią one Karinusa i chwalą jego następcę i rywala, Dioklecjana, dlatego negatywny obraz tego pierwszego może być rezultatem propagandy drugiego⁷⁹. Na dodatek ukazanie poprzednika danego władcy jako tyrana wzmacniało legitymizację władzy jego następcy. Tym samym nie ma podstaw do uznania Karinusa za cesarza, który przez współczesnych był postrzegany jako tyran zagrażający rzymskiej wolności, choć nasza wiedza o sytuacji w drugiej połowie III wieku jest na tyle nikła, że trudno wydawać w tej sprawie jednoznaczne opinie. Ponadto hasło *libertas publica* w czasach cesarstwa zaczęło się kojarzyć z inicjatywami socjalnymi cesarzy. To szczodroblowość imperatorów gwarantowała wolność ludowi rzymskiemu⁸⁰. Być może emisja monet Iulianusa była zapowiedzią przyszłych rozdawnictw.

Spśród emitowanych przez Iulianusa haseł najrzadziej w rzymskiej propagandzie pojawiało się odwołanie do Panonii. Nawiązywanie do poszczególnych prowincji cesarstwa nie było spotykane zbyt często (czyniło tak jedynie kilku władców)⁸¹. Co ciekawe, dotyczyło to krain naddunajskich lub nadreńskich⁸². Po raz pierwszy personifikacja prowincji panońskich gościła w mennictwie Aeliusa Caesara⁸³. Na rewersie przedstawiono postać kobiecą w *corona muralis* ubraną w chiton i himation. W rękę trzymała ona *vexillum*. Monety były zaopatrzone w legendę: TR POT COS II PANNONIA SC. Zanim Aelius Caesar został adoptowany przez Hadriana, pełnił funkcję namiestnika Panonii⁸⁴. Atrybuty, z którymi ukazywano personifikacje, nawiązywały do stacjonujących tam rzymskich legionów (*vexillum*) i do rozwoju miast w panońskich prowincjach (*corona muralis*)⁸⁵. Kolejnym cesarzem, który podkreślał rolę Panonii w Cesarstwie Rzymskim, był Decjusz. Na aureusach emitowanych przez tego władcę pojawiło się takie samo przedstawienie, jak na monetach Aeliusa Caesara⁸⁶, oraz nowe, na którym dwie postacie kobiece ubrane w chitony stoją, patrzą na siebie i trzymają znaki legionowe⁸⁷. Wszystkie te aureusy były zaopatrzone na rewersie w legendę PANNONIAE. Co ciekawe, w rzym-

⁷⁹ H.W. Bird, *Eutropius: Breviarium*, Liverpool 1993, s. 146; A. Chastagnol, *Histoire Auguste...*, s. 1141–1142.

⁸⁰ A. Styłow, op. cit., s. 70–88; A. Kunisz, *Rola źródeł numizmatycznych w badaniach nad ideologią i propagandą w państwie rzymskim* [w:] *Rzym i pieniądz*, red. A. Kunisz, Katowice 1993, s. 62–63; L. Schumacher, *Inicjatywy socjalne cesarzy rzymskich w świetle źródeł numizmatycznych*, Poznań 1995, s. 12–13.

⁸¹ C.F. Noreña, *The Communication of the Emperor's Virtues*, „The Journal of Roman Studies” 91 (2001), s. 155, obliczył, że w latach 69–235 personifikacje prowincji, rzek czy miast pojawiają się na ok. 1% rzymskich denarów (podczas gdy *virtus* występują na 55%, bogowie na 29%, a cesarze i ich rodzina na 7%).

⁸² W. Kaczanowicz, *Regionalizm w ideologii Cesarstwa Rzymskiego lat 235–284 n.e.* [w:] *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polski*, t. I, cz. 1, red. J. Staszewski, Toruń 1996, s. 98–99.

⁸³ *RIC* 2, Hadrianus, n. 1059; 1060; 1071–1073.

⁸⁴ *Historia Augusta, Hadrian* 23,13; *Historia Augusta, Aelius Caesar* 3,2.

⁸⁵ J. Ostrowski, *Les personifications des provinces dans l'art romain*, Warszawa 1990, s. 194.

⁸⁶ *RIC* 3.4, Trajan Decius, n. 5, 20.

⁸⁷ *Ibidem*, n. 21a, 21b, 22–26, 41, 124.

skim mennictwie bardzo rzadko przedstawiano kilka postaci personifikacji prowincji⁸⁸. Kolejni cesarze, którzy odwoływali się do prowincji panońskich, nawiązywali do ikonografii pojawiającej się na monetach Aeliusa Caesara. Tak było w przypadku: Herrenianusa Etruscusa⁸⁹, Quintyllusa⁹⁰ i Aureliana⁹¹. Następcy Aureliana nie emitowali monet ukazujących personifikacje Panonii. Jak widać, przez ponad dziesięć lat pomiędzy uzurpacją Iulianusa a emisją monet przez Aureliana interesujące nas hasło było nieobecne w cesarskiej propagandzie. Przedstawienie, jakie zostało użyte podczas próby zdobycia władzy przez Iulianusa, wcześniej wykorzystane było przed ponad trzydziestu laty. Trudno w tym widzieć banalne nawiązanie do monet Decjusza. Skarby ukryte za rządów Aureliana, Probusa czy tetrarchów zawierają bardzo mało monet pochodzących sprzed 251 roku. Zjawisko to dostrzegamy w depozytach ukrytych w ostatnich dwudziestu latach III wieku na Bałkanach, w Brytanii, Germanii czy Galii⁹². Najwidoczniej w czasie, gdy doszło do uzurpacji Iulianusa, monety Decjusza nie znajdowały się już właściwie w obiegu. Co więcej, za rządów Decjusza i jego synów hasło PANNONIAE było bite w mennicach w Rzymie, Mediolanie czy Antiochii⁹³. Także kolejni władcy emitowali monety z tą legendą poza Bałkanami, w Mediolanie (zarówno Quintyllus, jak Aurelian). Tak więc emisja monet Iulianusa nie może być powieleniem starszych produkcji w Sycylii. W przypadku Iulianusa nawiązywanie do prowincji panońskich miało głębokie uzasadnienie. Akcentowanie związków władcy z Panonią było gestem skierowanym do znajdujących się tam legionów. Dla Iulianusa siły zbrojne stacjonujące na tych terenach stanowiły główny trzon jego armii. Jego los znalazł się w ich rękach. A przecież do legionistów propaganda zawarta na pieniądzach trafiała najintensywniej⁹⁴.

Gdyby cesarze nie byli zainteresowani propagandowym aspektem emisji monetarnych, można by się spodziewać braku związku pomiędzy przedstawieniami i legendami obecnymi na pieniądzach a propagandą władców. Ich zestaw powinien być sztamkowy. W przypadku mennictwa Iulianusa odnajdujemy najczęściej spotykane hasła na rzymskich monetach w III wieku (Wiktoria i opieka nad cesarzem roztaczana przez Jowisza), których bicie miało legitymizować jego uzurpację. Jeśli chodzi o nawiązanie do pomyślności (*Felicitas*), nie sposób odpowiedzieć, czy mamy do czynienia z celową propagandą, czy przypadkiem. Najbardziej zauważalne i znaczące jest odwołanie się do personifikacji prowincji panońskich (Panonia Inferior i Superior). To powołanie się miało dla Iulianusa spore znaczenie. Program zaprezentowany w jego mennictwie jest dosyć przemyślany i nie sprawia wrażenia przypadkowego. Oczywiście w tym miejscu nie sposób jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy został on wymyślony przez cesarza i jego doradców lub pracowników mennicy (moje wnioskowanie jest oparte na kilku typach emisji przeprowadzonych w imieniu Iulianusa). Jedno jest pewne – gdyby

⁸⁸ Poza Panonią ukazywano w ten sposób Hiszpanie (dwie) w mennictwie M. Minatiusa Sabiniusa w 46/45 r. p.n.e. (*RRC* 470/1b) i Galie (trzy) za rządów Galby (*RIC* 1, Galba, 110; 111). Patrz: J. Ostrowski, *Les personifications...*, s. 194.

⁸⁹ *RIC* 4.3, Trajan Decius, n. 158–159.

⁹⁰ *RIC* 5.1, Quintyllus, n. 60–61.

⁹¹ *MIR*, 47, 22; *MIR* 47, 22a = *RIC*, 5,1, Aurelian, n. 113.

⁹² R. Suski, *Konsolidacja...*, s. 341–345.

⁹³ Rzym: *RIC* IV 3, Trajan Decius, n. 5, 20–26, 124. Mediolan: *RIC* IV 3, Trajan Decius, n. 41. Antiochia: *RIC* IV 3, Trajan Decius, n. 158, 195.

⁹⁴ A.H.M. Jones, *Numismatics and History...*, s. 14–15.

dla cesarzy nie miały znaczenia treści prezentowane na monetach, można byłoby się spodziewać bardziej banalnego zestawu haseł. Tymczasem uzurpator potrafił emitować monety z hasłami, które niezbyt często gościły w cesarskim mennictwie (jeszcze rzadziej pojawia się przedstawienie spotykane na tej emisji). Raczej nie należy zakładać, że propagowanie przywiązania do Panonii było przypadkiem. Dlatego można odnieść wrażenie, że mamy do czynienia z przemyślanym programem. W takim przypadku trudno sobie wyobrazić, aby otoczenie cesarza nie było zainteresowane treściami prezentowanymi w mennictwie.

COINAGE AND EMPERIAL PROPAGANDA OF THE 3RD CENTURY ON THE EXAMPLE OF USURPER IULIANUS'S COINAGE ISSUES (283?)

The history of the Roman Empire during the crisis of the 3rd century is not well documented. One of the valuable sources which extends our knowledge about that period are coins issued by the emperors. Since over 50 years historians have been arguing over the meaning of representations minted on coins. Some of the researchers interpret them as deliberate imperial propaganda – a mark of a ruler – while others oppose this view. For this reason the author of this paper decided to analyse the coinage issued by one of the usurpers (Iulianus) who attempted to seize power in the 3rd century. The aim of the analysis was to assess the coherence of the message conveyed through the usurper's coinage. Among slogans and images presented in Iulianus's coinage there can be found the most popular symbols which appeared on Roman coins of the 3rd century (Victoria and Jupiter's protection extending over the emperor), whose mintage was supposed to have legitimised his act of usurpation. In the case of the reference to prosperity (Felicitas) it is impossible to decide whether it was deliberate propaganda or sheer coincidence. The most noticeable and meaningful is the reference to the personifications of Pannonian provinces (Pannonia Inferior and Superior). This reference had particular significance to Iulianus. It seems that the programme presented in the usurper's coinage was well thought out and not coincidental.